

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

CERTAIN ASPECTS OF RESOCIALIZATION OF JUVENILES SENTENCED TO IMPRISONMENT

Кутєпов М.Ю., к.ю.н.,

науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Ні для кого не секрет, що не можна побудувати нормальне демократичне суспільство, не приділяючи належної уваги неповнолітнім. Вивчення тюремної справи щодо неповнолітніх набуло особливого розвитку й наукового бачення наприкінці XIX – початку першої чверті XX століття. Її досліджували не лише криміналісти й пенологи, а й філософи, педагоги, психологи й інші фахівці. Першими визначними науковцями й практиками у справі виховання неповнолітніх засуджених стали Ю. Александровський, Є. Альбіцький, А. Богдановський, М. Гернет, С. Гогель, Д. Дріль.

Ще на початку XX століття Д. Дріль зазначав, що чимало знедолених дітей потребують виховання та навчання, і тільки їх, проте вони все ще потрапляють до в'язниці, за її високу стіну й міцний замок. На думку автора, злочинність серед неповнолітніх цілком залежить від норм соціального розвитку суспільства в цілому, його культури, виховання дітей у сім'ї та в школі. Чим нижчий його рівень, тим вищий відсоток зростання правопорушень серед неповнолітніх і суспільні наслідки від їх діянь. Також М. Кутєпов хоче відзначити, що наша головна мета – не допустити, щоб дитина, яка оступилася, була втрачена для суспільства назавжди.

Саме тому наукова стаття і присвячена окремим аспектам ресоціалізації неповнолітніх засуджених до позбавлення волі. Це питання залишається вкрай актуальним і завжди залишає простір для вивчення та вдосконалення.

У науковій роботі аналізується сутність процесу ресоціалізації неповнолітніх осіб, досліджуються особливості його реалізації, визначаються основні напрями й зміст ресоціалізаційної діяльності з неповнолітніми правопорушниками в умовах колонії. Розкрито сучасні проблеми теорії та практики, що стосуються виправлення та ресоціалізації неповнолітніх засуджених. Обґрунтовано психолого-педагогічні методи й засоби виправлення та ресоціалізації неповнолітніх засуджених.

На підставі аналізу соціально-педагогічної, психологічної та юридичної літератури автор дійшов висновку, що виправлення людини – це, з одного боку, виправлення члена суспільства, його перевиховання, а з іншого, – це самовиховання, важка робота над самим собою для усунення хибних поглядів, цінностей та орієнтацій.

Ключові слова: ресоціалізація, злочинність неповнолітніх, неповнолітні засуджені, особистість, виховання.

It is no secret that a normal democratic society cannot be built without paying due attention to minors. The study of prison affairs for minors acquired a special development and scientific vision in the late XIX and early first quarter of the XX century. It was studied not only by criminologists and penologists, but also by philosophers, educators, psychologists and other specialists. The first prominent scientists and practitioners in the field of education of juvenile convicts were Y. Aleksandrovskiy, Y. Albitskiy, A. Bohdanovskiy, M. Hernet, S. Hohel, D. Dril.

At the beginning of XX century D. Dril noted that many disadvantaged children need upbringing and education, however they still end up in prison, behind its high wall and strong lock. According to the author, juvenile delinquency depends entirely on the norms of social development of society as a whole, its culture, raising children in the family and at school. The lower its level, the higher the percentage of juvenile delinquency and the social consequences of their actions. Also, M. Kutepov wants to note that our main goal is to prevent a stumbled child from being lost to society forever.

That is why this research article is devoted to certain aspects of resocialization of juvenile convicts. This issue remains extremely relevant and always leaves space for study and improvement.

This research article analyzes the essence of the process of resocialization of juveniles, examines the features of its implementation, determines the main directions and content of resocialization activities with juvenile offenders in the colony. Modern problems of theory and practice concerning correction and resocialization of juvenile convicts are revealed. Psychological and pedagogical methods, as well as means of correction and resocialization of juvenile convicts are substantiated.

Based on the analysis of socio-pedagogical, psychological and legal literature, the author came to the conclusion that the correction of man - is, on the one hand, the correction of a member of society, his re-education; on the other hand, it is self-education, self-improvement with the purpose of elimination of wrong views, values and orientations.

Key words: resocialization, juvenile delinquency, juvenile convicts, personality, upbringing.

Постановка проблеми. Протягом усього життя людина постійно відчуває вплив навколишнього середовища, тому їй доводиться пристосовуватися до умов життя в суспільстві, які схвалюються більшістю його членів. Становлення України як правової держави супроводжувалося багатьма негативними явищами в економічній і соціальній сферах, що зумовило виникнення соціальної дезадаптації, кризи духовності, падіння моральних цінностей, ослаблення сімейних зв'язків. Така ситуація призвела до поширення криміногенного впливу на неповнолітніх. Вивчення причин дезадаптації неповнолітніх і вчинення ними злочинних дій дає змогу стверджувати, що протиправна поведінка є переважно наслідком недоліків сімейного виховання та дефіциту освіти. Стрімке розповсюдження криміногенного впливу на неповнолітніх створює потенційну загрозу соціального становлення, поглиблення соціальної дезадаптації дітей і молоді, підвищує ризик вживання неповнолітніми наркотичних речо-

вин, що в поєднанні з вищезазначеними причинами зумовлює вчинення злочинів.

Злочинна поведінка неповнолітніх є однією з актуальних проблем українського суспільства, яка набуває глобального характеру. Одним із соціальних інститутів, що забезпечує соціально-педагогічну роботу з дітьми, які скоїли злочин і відбувають покарання у виді позбавлення волі, є колонії, метою діяльності яких є ресоціалізація неповнолітніх засуджених і повернення їх у суспільство повноправними законотворчими громадянами.

Проте недосконалість процесу соціалізації, адаптації та реінтеграції неповнолітнього в суспільство після звільнення ускладнює процес перевиховання особистості, що призводить надалі до виникнення рецидивної злочинності.

Отже, удосконалення процесу ресоціалізації неповнолітніх засуджених є основою для боротьби зі злочинністю та запобігання рецидиву злочинів. Оскільки ресоціалізація за загальним визначенням містить виправлення, вона

здатна знижувати ступінь суспільної небезпечності злочинця. З огляду на це головним завданням правозастосовників і системи виконання покарань є вдосконалення механізму ресоціалізації неповнолітніх засуджених.

Стан дослідження проблеми. Проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації неповнолітніх засуджених знайшли відбиття в наукових працях О. Гунченко, О. Пташинського, О. Караман, Т. Мартинюка, Л. Ростомова, С. Чернета, Л. Шевченко, І. Шмарова й інших. Ураховуючи наукові результати вказаних дослідників, необхідно відзначити, що в них не взято до уваги новітні тенденції, підходи та явища в суспільстві, які пов'язані із соціальною реабілітацією засуджених, оскільки саме ці проблеми загострилися в процесі реформування економіко-політичного устрою в країні протягом останніх років.

Метою статті є аналіз специфіки ресоціалізації неповнолітніх осіб; визначення етапів ресоціалізації та їх особливостей, форм і методів роботи з неповнолітніми правопорушниками в умовах колонії та внесення пропозицій щодо способів вдосконалення такого процесу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку кримінально-виконавчої науки існують різні погляди на розуміння поняття ресоціалізації, зокрема, найбільш розповсюдженими є:

- 1) відновлення особистістю якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві;
- 2) засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість попередніх;
- 3) комплекс заходів, спрямований на відновлення соціального статусу особистості, втрачених або несформованих соціальних навичок, переорієнтація соціальних і референтних орієнтацій девіантів шляхом включення їх у нові, позитивно орієнтовані відношення та види діяльності.

Проте ресоціалізацію засуджених необхідно трактувати як відновлення, збереження та розвиток соціально корисних зв'язків і відносин засудженого й у період відбування ними покарання, і на першому етапі його життя після звільнення [1]. З позиції ж педагогічної науки ресоціалізація є нічим іншим, як необхідною повторною соціалізацією особистості в нових, змінених соціальних умовах та обставинах.

Тому під змістом процесу ресоціалізації розуміється педагогічно орієнтована система знань, умінь, навичок, понять, досвід самостійних дій, емоційно-ціннісне ставлення до світу, набуття яких забезпечує відновлення втраченої здатності до соціально прийнятної поведінки в колонії та поза її межами.

Система засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, врегульована кримінально-виконавчим законодавством, містить соціально-виховну роботу, яка спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього й культурного рівнів [3].

Крім того, процес ресоціалізації полягає у формуванні механізмів морального впливу на засуджених і засобів цілеспрямованої дії на особистість для прищеплення навичок орієнтації в соціумі, формування навичок прийняттого способу життя, психологічної готовності до законослухняної поведінки.

Метою ресоціалізації неповнолітніх засуджених є реалізація педагогічного процесу, забезпечення внутрішнього процесу якісної зміни свідомості, почуттів і поведінки особистості, зміна спрямованості особистості, створення системи її моральних, ідейних, правових переконань відповідно до прийнятих у суспільстві норм і цінностей, формування в осіб, що відбувають покарання, здатності до самостійного стабільного законослухняного життя після звільнення.

Однак досягнення поставленої мети можливе лише в разі вирішення ряду завдань, а саме:

- відновлення та збереження соціальних зв'язків і відносин особистості, їх розвиток і збагачення в заданих режимом умовах;

- забезпечення соціального, правового, психологічного, фізичного, морального захисту й підтримки неповнолітніх засуджених осіб у процесі їхньої ресоціалізації;

- формування в неповнолітніх правопорушників здатності й умінь до саморегулятивної діяльності, в основі якої лежать процеси самовиховання, самоконтролю, самореалізації в соціально прийнятній системі діяльності й відносин;

- забезпечення всім неповнолітнім засудженим можливості вчитися, здобувати освіту й фах, підвищувати свій загальнокультурний рівень, розширювати кругозір, формувати соціально значущу систему ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив;

- зважаючи, що відбування покарання в умовах позбавлення волі об'єктивно сприяє руйнуванню фізичного й психічного здоров'я, найважливішим завданням ресоціалізації є надання неповнолітньому засудженому таких умов, які сприяли б збереженню та зміцненню його фізичного, психічного здоров'я, а також максимально компенсували негативні психоемоційні переживання в режимних умовах;

- постійне звернення вихователів і вчителів до самосвідомості засуджених, розвиток інтелектуального, творчого й фізичного потенціалу, активізація критичного мислення, стимулювання процесів самопізнання, саморозвитку, самореалізації, зміцнення віри у свої сили, у можливість гідного життя після звільнення [2].

Процес ресоціалізації охоплює тривалий проміжок часу, який прийнято ділити на етапи. На думку більшості вчених і співробітників виправних установ, їх існує три: допенітенціарний, пенітенціарний і постпенітенціарний.

Перший етап ресоціалізації – допенітенціарний – це період, який починається з моменту вчинення злочину й арешту, продовжується в ході досудового слідства (перебування в слідчому ізоляторі) і судового процесу, якщо неповнолітній правопорушник визнає свою провину, щиро кається та засуджує свою злочинну поведінку. На такому етапі велику роль відіграє соціально-психологічні механізми усвідомлення вини, заподіяння шкоди й порушення соціальної гармонії неповнолітнім [4].

Для повної реалізації процесу ресоціалізації неповнолітніх є потреба починати її ще в слідчому ізоляторі, де існує загроза набуття неповнолітніми неписаних «правил» проживання в колонії, адже соціально-педагогічні й психологічні роботи з неповнолітніми в слідчих ізоляторах базуються на забезпеченні профілактики правопорушень шляхом організації дозвілля осіб, взятих під варту, під час провадження досудового слідства: взаємодія із центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, спеціалісти яких проводять тренінги, просвітницьку й виховну роботу, надають юридичні консультації, спрямовані на попередження рецидивів; загальноосвітнє навчання; заняття спортом; психологічна підтримка усвідомлення вини.

Аби виконати такі завдання, в ізоляторах необхідно створювати сприятливі умови, зокрема: обладнати кімнати для виховної роботи, спортивні кімнати або майданчики, навчально-консультативні пункти загальноосвітніх шкіл, бібліотеки, кімнати психологічного розвантаження. Крім того, для забезпечення корисної зайнятості неповнолітніх крім визначених вище заходів у камери варто видавати настільні ігри, художню літературу, газети, приладдя для малювання у визначений розпорядком час.

Перший етап ресоціалізації закінчується з моменту переведення неповнолітнього зі слідчого ізолятора до виховної колонії за рішенням суду, що набрало законної сили.

Другий етап ресоціалізації починається прибуттям засудженого до колонії, де йому повідомляють про місце виконання покарання та роз'яснюють його права й обов'язки.

Ресоціалізація в місцях позбавлення волі, де здійснюється соціальна адаптація засуджених до умов установи виконання покарань, є надзвичайно складним процесом, адже умови утримання в цих закладах, неписані закони поведінки, прізвиська, боротьба груп за лідерство й вимоги адміністрації наносять травму психіці засуджених, впливають на їхню трудову й соціальну активність, фізіологічний і психічний стан. Соціально-психологічний ефект позбавлення волі проявляється через відрив від сім'ї, колективу, рідних, близьких, знайомих, друзів. Засуджений, що потрапив до установи виконання покарань, має адаптуватися до нових соціальних зв'язків і взаємовідносин, в яких панує жорстокість, насильство, недовіра, озлобленість. Міжособистісні конфлікти призводять до створення неформальних груп, між якими йде боротьба за лідерство.

Етап ресоціалізації в установі виконання покарання також поділяється на декілька періодів: адаптація до умов виконання покарання; єдиний процес виховання, перевиховання, виправлення та самовиховання засуджених; підготовка засуджених до звільнення.

Тривалість таких періодів різна для кожного неповнолітнього злочинця. Значний вплив на такий процес робить: наявність або відсутність кримінальних установок, ступінь психологічної підготовленості до відбування покарання, психолого-педагогічні особливості підлітка, соціальне середовище, до якого потрапив неповнолітній у колонії та в якому ріс до позбавлення волі [5].

Період адаптації називають основним механізмом ресоціалізації засуджених до нових, ізольованих від суспільства, умов життя в колонії.

За оцінкою практиків початковий період перебування у виховній колонії для більшості неповнолітніх злочинців найважчий і навіть критичний. Триває такий період перші три-чотири місяці, а іноді й більше, залежно від адаптивних можливостей та індивідуальних особливостей кожного засудженого.

У такий період особливо гостро відчувається обмеження потреб, зміна звичних умов життя, що може викликати стан підвищеної дратівливості. В окремих осіб це навпаки виражається в стані пригніченості. Специфічні психічні стани, викликані фактом позбавлення волі, особливо повно виявляються на початку й викликаються процесом ломки під впливом режиму колонії. Ломка старих динамічних стереотипів призводить до виникнення різноманітних негативних емоцій, підвищеної збудливості, пригніченості. Це відбувається, поки в засудженого не з'являється якості, необхідні для нових умов життя [5].

Досить часто виникають проблеми, пов'язані з тим, що психологи, медичні працівники, педагоги через свою необізнаність і значний обсяг роботи не здійснюють належного вивчення та не реалізують вплив на засудженого в цей період, після закінчення якого переживання під впливом різних обставин починають притулятися та перестають здійснювати на свідомість і психіку людини помітний вплив, що призводить до неможливості надалі викликати розкаяння за скоєні злочини.

Для запобігання таким ситуаціям доцільне здійснення ретельного добору медичного персоналу, психологів і педагогів, яких долучають до роботи із засудженими, а також проведення щорічного підвищення кваліфікації персоналу шляхом проходження курсів відповідно до наявної кваліфікації, аби забезпечити належне медичне обстеження новоприбулих і первинне психолого-педагогічне вивчення особистості засудженого, класифікації засудженого за різними ознаками.

Період єдиного процесу виховання, перевиховання, виправлення та самовиховання засуджених починається з появою позитивних емоцій, станів, інтересів, що викликають, підвищують активність засудженого й свідчать про його відносну адаптацію до умов позбавлення волі в колонії, а також формування цілей у житті й вироблення

шляхів їх досягнення [6]. За засудженим спостерігається розкаяння в скоєному злочині й прагнення відшкодувати завдану шкоду, нерідка переоцінка ціннісних орієнтирів, що пов'язані з певним комплексом психічних станів і зміною відносин, а часто й світогляду.

Поява нового кола інтересів, розширення структури виконуваних соціальних ролей слугують передумовою для зміни особистості засудженого на всіх рівнях – від мотиваційного до практично-творчого.

Проте під час впливу на засудженого, що реалізується на такому етапі, можуть виникати проблеми, пов'язані з необґрунтованим вибором соціально-виховної роботи або кварталних планів начальників установ виконання покарання, які займаються ресоціалізацією неповнолітніх.

Така ситуація зумовлена низьким рівнем дослідження взаємодії злочинця із соціальним середовищем, його впливу на інших і навпаки, адже всі ці чинники мають важливе значення для виправлення особи, що відбуває покарання в установах та органах виконання покарання.

Тобто вивчення особистості неповнолітньої особи в місцях позбавлення волі має бути більш поглибленим, оскільки саме там молода людина набуває тих навичок і поглядів, які дають змогу їй стати цілком морально здоровою особистістю, здатною творчо працювати, мислити, бути самокритичною, вимогливою до себе й інших тощо.

Для запобігання виникнення проблем під час виправлення засуджених необхідна видозміна принципів, форм, методів, технологій соціально-педагогічної роботи, оскільки розвиток суспільства приводить до застарілості механізмів ресоціалізації, які не можуть повною мірою забезпечувати належний вплив і перевиховання засудженого, а правильний вибір соціально-педагогічної роботи є рушійною силою для формування в неповнолітнього соціально прийняттого ставлення до навколишнього середовища, суспільно корисної праці, громадської роботи, персоналу колонії, колективу засуджених, юридичних і моральних норм, скоєння злочину, людей в цілому й до себе.

Хоча нині існує безліч поглядів і підходів до визначення основної мети й цілей у діяльності установ виконання покарань, така ситуація не звільняє від потреби в розробці й впровадженні виправних програм у діяльності установ виконання покарань, які створюються лише на основі глибокого й систематичного науково-педагогічного дослідження. Йдеться про розробку їх змісту й певного алгоритму реалізації. Цього можна досягти лише шляхом впровадження виправних програм для неповнолітніх правопорушників, які мають розроблятися з урахуванням категорій засуджених, містити засоби заохочення для створення стійкої мотивації, мають бути гнучкими для врахування здібностей засуджених та їх інтересів, емоційного стану.

Повертаючись до ресоціалізаційної діяльності в колонії для неповнолітніх осіб, треба зазначити, що традиційним напрямом є виховна робота, але реалізована в специфічних умовах виправного закладу.

Серед основних виховних напрямів у колонії найбільш розповсюдженими є моральне, правове, трудове, фізичне, естетичне, етичне виховання. У специфічних умовах виправного закладу ці напрями реалізуються в таких видах діяльності: навчання та виховання в загальноосвітній школі, трудова діяльність, художньо-естетична творчість, спорт [2].

Крім названих напрямів у колоніях для неповнолітніх особливе місце в ресоціалізаційному процесі відводиться відновленню сімейних зв'язків, які розглядаються як особливий вид психосімейної терапії, через контакти з сім'єю та близькими родичами. Цей ресоціалізаційний чинник має величезне значення саме в колоніях для неповнолітніх, що пояснюється їхніми віковими й психологічними особливостями. Як правило, опинившись в ув'язненні, неповнолітні зберігають досить лояльне ставлення до суспільства.

пільства й не відчувають явної ворожості до соціальних інституцій. Маючи недостатній життєвий досвід, вони на відміну від дорослих ув'язнених швидко адаптуються до нових умов, зберігаючи прихильність до сімейних цінностей, родинних і приятельських зв'язків. Ця особистісна якість обов'язково має бути використана педагогами й вихователями для активізації процесу ресоціалізації.

Важливим напрямом ресоціалізаційної діяльності є художньо-естетична творчість, спрямована на формування естетичної культури, моральності, гуманізму в неповнолітніх засуджених, виховання в них почуття прекрасного, що в умовах життя в колонії є найсильнішим психоемоційним регулятором міжособистісних відносин.

Особливе місце в роботі педагогів, вихователів колонії має займати такий напрям, як безпосереднє залучення до творчої діяльності. Зокрема, у виховних колоніях необхідно створювати самодіяльні театри, різноманітні творчі гуртки й кіноклуби. Також доцільне проведення читачьких конференцій, тематичних вечорів, зустрічей із цікавими людьми, релігійними діячами, письменниками, художниками й артистами, функціонування дискусійних клубів із проблем культурно-естетичної творчості.

Для неповнолітніх засуджених обов'язковою в ресоціалізаційній діяльності є спортивна робота, адже для молодого неспортованого організму її значення важко переоцінити, особливо якщо неповнолітні засуджені перебувають в умовах ізоляції, специфічного психологічного стану, обмеженого харчування [2].

У такому контексті не можна не погодитися з думкою О. Пташинського й О. Гунченко, що жодна пенітенціарна система у світі не може похвалитися успіхами в збереженні здоров'я засуджених. Умови утримання в ізоляції, за ґратами, не сприяють зміцненню здоров'я та видуванню [7].

На підставі аналізу соціально-педагогічної, психологічної та юридичної літератури можна дійти висновку, що виправлення людини – це, з одного боку, виправлення члена суспільства, його перевиховання; а з іншого, – це самовиховання, важка робота над самим собою для усунення хибних поглядів, цінностей та орієнтацій.

Підготовка засуджених до звільнення збігається з перебуванням засудженого в дільниці соціальної адаптації, куди направляють засуджених, котрі належним чином себе поведуть і сумлінно ставляться до навчання та праці, а також яким до звільнення залишається не більше 6 місяців.

Для такого періоду характерна розробка індивідуальних програм підготовки до звільнення, що пов'язано з працевлаштуванням засуджених на окремі виробничі об'єкти й наданням можливості проживати в межах колонії в спеціально обладнаних приміщеннях окремо від інших засуджених [6].

Індивідуальні плани підготовки засуджених до звільнення повинні передбачати координацію діяльності керівництв установи виконання покарань і місцевих органів влади тих територій, на які повинні повернутися особи після відбування покарання, що вимагає, по-перше, попередньої підготовки розміщення на проживання, працевлаштування, розв'язання інших побутових проблем, з якими стикнуться звільнені на волі; по-друге, забезпечення контролю та зворотного зв'язку між установою виконання покарань, місцевими органами влади й регіональними центрами зайнятості населення [8].

Підготовка засуджених до звільнення з місць позбавлення волі передбачена ст. 156 Кримінально-виконавчого кодексу України, оскільки більшість із них не має житла, професії, зв'язків із сім'єю, родичами, знайомими й близькими, хвора й потребує матеріальної, медичної та психологічної допомоги [3].

Деякі науковці сходяться на думці, що під підготовкою до звільнення необхідно розуміти комплекс заходів, що проводяться в період відбування покарання, який повинен бути спрямований на полегшення адаптації засудженого

до умов життя на волі з метою попередження з їхнього боку нових злочинів.

І. Шмаров у своїй роботі «Предупреждение преступной среды, освобожденной от наказания» визначає, що підготовка до звільнення є етапом моральної, психологічної та організаційної підготовки засуджених до життя на волі [9].

Отже, підготовка засудженого до життя на волі, проведена з ним соціально-виховної роботи є одним із найскладніших етапів реабілітації засуджених, який містить:

- виявлення та вивчення адміністрацією установ виконання покарання соціальних зв'язків засудженого в місці, куди він поїде після звільнення;

- створення необхідних житлових, побутових, психологічних умов, забезпечення медичного обслуговування та працевлаштування після звільнення;

- соціально-психологічне вивчення особи, яка підлягає звільненню, та її зв'язків із кримінальними елементами на волі й прийняття на цій основі заходів щодо запобігання повторній злочинності.

Третій етап ресоціалізації пов'язаний із потраплянням неповнолітнього на волю. Його метою та результатом є реінтеграція неповнолітнього засудженого, що проводиться в процесі реабілітації та адаптації, які відбуваються разом або з відносною послідовністю. Однак соціальна реабілітація є лише умовою успішної адаптації.

Реабілітація після звільнення з установ виконання покарання являє собою складний процес повернення до законослужняного життя.

Перебуваючи в установах виконання покарань, людина здобуває нові для неї навички злочинного життя, окрім того, деякі деформації особи можуть знайти підкріплення та поглибитися, що істотно ускладнює ресоціалізацію неодноразово засуджених осіб.

Основними проблемами такого етапу є втрата житла за час відбування покарання; відсутність потрібної кваліфікації, що унеможливило влаштування на роботу, яка б забезпечила гідні умови для життя; упереджене ставлення оточення.

Тому під час звільнення неповнолітнього існує нагальна потреба у відновленні соціального статусу, стосунків з оточенням, зв'язків із соціальними інститутами, соціально-психологічної гармонії для подальшої успішної адаптації та інтеграції в суспільство, що можна вирішити шляхом наділення місцевих органів самоврядування повноваженнями, які пов'язані з направленням звільнених із місць позбавлення волі для трудового влаштування на конкретні підприємства, а також у введенні відповідальності посадових осіб за невиконання свого обов'язку. Необхідно також через місцеві органи самоврядування створити регіональні центри соціальної адаптації для неповнолітніх сиріт та інвалідів, які не мають родичів, надати їм можливість безкоштовно навчатись, допомагати в їхньому працевлаштуванні, забезпеченні житлом і харчуванням.

Отже, можна зробити висновок, що структура ресоціалізації неповнолітніх правопорушників являє собою цілісну систему, складовими елементами якої є: по-перше, соціальна адаптація до умов виконання кримінального покарання та перевиховання у виховній колонії; по-друге, підготовка засудженого до звільнення; по-третє, звільнення та адаптація до умов життя на волі. Ресоціалізація неповнолітніх осіб являє собою комплекс питань моральної, психологічної та практичної підготовки засуджених до відбування покарання та звільнення, засвоєння ними нових соціальних ролей після відбування покарання, відновлення корисних соціальних зв'язків і передбачає активне керування цим процесом державними органами й громадськими організаціями, усунення або нейтралізацію негативних факторів, які перешкоджають поверненню осіб, які відбули покарання, до суспільно корисної діяльності. Реалізувати такий процес можна лише на основі певної виправної програми, яка в закладах для неповнолітніх осіб має ґрунтуватися на суб'єктній взаємодії спів-

робітників установи виконання покарання та засуджених з обов'язковим дотриманням діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів. Необхідний комплексний підхід до самого процесу ресоціалізації та до вивчення такої соціально-правової категорії в сучасних умовах гуманізації та демократизації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / ред. А.Й. Капська. Київ : УДЦССМ, 2005. 258 с.
2. Бартків О.С., Дурманенко Є.А. Особливості ресоціалізації неповнолітніх правопорушниць. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. С. 108–111.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV (у редакції від 11 липня 2003 р) / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3. Ст. 21.
4. Кутепов М.Ю. Етапи ресоціалізації неповнолітніх засуджених. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р. Запоріжжя, 2020. С. 107–110.
5. Ростомова Л.М. Особливості переживання провини неповнолітніми, схильними до правопорушень : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 «Юридична психологія» ; Академія управління Міністерства внутрішніх справ. Київ, 2010. 17 с.
6. Караман О.Л. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених як процес. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 22. С. 62–66.
7. Пташинський О.А., Гунченко О.В. Соціальні аспекти охорони здоров'я в місцях позбавлення волі. *Соц. політика і соц. робота*. 2002. № 2. С. 23.
8. Неживець О.М., Жук Л.А., Жук І.Л. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : монографія. Київ : Кондор, 2009. 222 с.
9. Шмаров И.В. Предупреждение преступной среды, освобожденной от наказания. Москва : Наука, 1974. 344 с.